

PAREMIOLOGIK BIRLIKLAR

Andijon davlat chet tillari instituti
Ingliz tili filologiyasi, o'qitish metodikasi
va tarjimashunoslik fakulteti
sharq tillari (xitoy tili) yo'nalishi
102-guruh talabasi
Muhammadibrohimova Malika Ulug'bek
qizi
Ilmiy maslahatchi: Kabulova U.S.

Annotatsiya: Tilshunoslikdagi paremiologik birliklar xalqning dunyoqarashi, madaniy tafakkuri va ijtimoiy tajribasini aks ettiruvchi muhim til birliklaridir. Ularning lingvokulturologik, semantik va pragmatik jihatlarini chuqur ilmiy yondashuvni talab etadi. Mazkur maqolada paremiologik birliklarning tasnifi, nutqdagi funksional o'rni va xalq og'zaki ijodi bilan uzviy bog'liqligi yoritiladi. Shuningdek, zamonaviy tilshunoslikda paremiologiyaning ilmiy-amaliy ahamiyati ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: *paremiologiya, frazeologiya, semantika, lingvokulturologiya, maqollar*

Аннотация: Паремнологические единицы в лингвистике рассматриваются как устойчивые выражения, отражающие мировоззрение, культурное мышление и социальный опыт народа. Их лингвокультурологические, семантические и прагматические особенности требуют глубокого научного анализа. В статье раскрывается классификация паремнологических единиц, их функции в речи и связь с устным народным творчеством. Также подчеркивается научная и прикладная значимость паремнологии в современной лингвистике.

Ключевые слова: *паремнология, фразеология, семантика, лингвокультурология, пословицы*

Annotation: Paremiological units in linguistics represent stable expressions that reflect a community's worldview, cultural cognition, and collective experience. Their linguocultural, semantic, and pragmatic features require detailed scholarly investigation. This article analyzes the classification of paremiological units, their communicative functions, and their relationship to oral folk traditions. The scientific and practical significance of paremiology in modern linguistics is also addressed.

Keywords: *paremiology, phraseology, semantics, linguoculturology, proverbs*

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab paremiologik birliklar masalasi jahon lingvistikasi doirasida W. Mieder, A. Taylor, R. Honeck kabi tadqiqotchilar tomonidan chuqur ilmiy tahlil qilingan bo'lib, ularning asarlarida maqol va matallarning kognitiv, pragmatik va madaniy funksiyalari yoritilgan. Rus tilshunosligida bu yo'nalish G. Permyakov, V. Telija va A. Kunin kabi olimlar tadqiqotlari asosida mustahkam ilmiy maktabga aylangan. O'zbek tilshunosligida esa M. Qo'chqorova, N. Mahmudov, H. Jamolxonovlarning ishlari paremiologik birliklarning milliy mentalitet va madaniy xotira bilan uzviy bog'liq ekanini ko'rsatib bergan.

Paremiologiyaning nazariy asoslari

Paremiologiya frazeologiya, semasiologiya, etnolingvistika, kognitiv lingvistika, folklorshunoslik va pragmalingvistika chorrahasida shakllangan fan sifatida xalq mentalitetining lisoniy ifodasini o'rganadi.

1. Predmet va obyekt

Paremiologiyaning predmeti — maqol, matal, hikmatli so'z va boshqa paremilarning mazmuniy, struktur, semantik va pragmatik xususiyatlari. Obyekti — xalq og'zaki ijodida mavjud bo'lgan hikmatli birliklarning til tizimidagi o'rni.

1.2. Paremiologiya fanining shakllanish bosqichlari

Qadimgi turkiy bitiklarda paremilarning dastlabki ko‘rinishlari uchraydi. Alisher Navoiy, Mahmud Qoshg‘ariy, Ahmad Yassaviy asarlarida hikmatli so‘zlar keng qo‘llangan. XX asrda A. Kunin, V. Mieder, B. Seidel, A. Dundes kabi tadqiqotchilar tomonidan ilmiy maktab shakllantirilgan.

2. Paremiologik birliklarning tasnifi (kengaytirilgan)

Paremiologik birliklar turlicha tasniflanadi. Bu tasnif ularning semantik tabiatiga, struktur qurilishiga, uslubiy vazifasiga va qo‘llanish jarayoniga ko‘ra belgilanadi.

2.1. Maqollar

Maqollar hayotiy tajriba asosida shakllanadi, didaktik mazmunga ega bo‘ladi va ko‘pincha hukm ifodalaydi.

Asosiy belgilar:

Predikativlik;

Qisqalik va ixchamlik;

Metaforiklik;

Aforistik ohang.

2.2. Matallar

Matallar ko‘proq voqea-hodisaga ishora qiladi, lekin to‘g‘ridan-to‘g‘ri hukm bermaydi. Ular obrazli mantiq asosida ishlaydi.

2.3. Hikmatli so‘zlar

Mualliflik xarakteriga ega bo‘lib, ko‘pincha yozma adabiyotda uchraydi. Masalan, Navoiy, Fuzuliy, Sa‘diy hikmatlari.

2.4. Topishmoq-maqollar, aforizmlar, idiomatik maqollar

Bu turdagi birliklar ko‘p ma’noli bo‘lib, murakkab metafora tizimiga ega.¹

3. Paremiologik birliklarning lingvistik tahlili

3.1. Semantik tuzilma

Paremiologik birliklarda ko‘p qatlamli semantika mavjud:

Denotativ qatlam — bevosita ma’no.

Konnotativ qatlam — baholovchi, emotsional ma’no.

Pragmatik qatlam — nutqda maqsadga yo‘naltirilgan ta’sir.

Simvolik qatlam — metafora, metonimiya, ramzlar.

3.2. Morfologik xususiyatlar

Maqollar asosan sodda gapdan iborat bo‘ladi, ammo qo‘shma gap shaklidagi paremilarning ulushi ham katta. Ular barqaror tarkibli bo‘lib, elementlarning shaklan o‘zgarishi cheklangan.

3.3. Sintaktik modellari

1. Parallel sintaksis: “Yaxshilik qil — yaxshilik top”.
2. Antitezali konstruksiya: “Yomonning uyi — azob, yaxshining uyi — hisob”.
3. Qofiyali modellar: “Mehnat qilgan — ne’mat topar”.
4. Paremiologik birliklarning kognitiv asoslari

¹ .Расулов. Р. Премиология асослари. – Самарқанд: зйу, 2010

4.1. Konseptual metaforalar

Lakoff va Johnson nazariyasiga ko'ra, inson tafakkuri metaforik modellar orqali ishlaydi. Maqollarda uchraydigan asosiy metaforalar:

Hayot — yo'l konsepti ("Yurgan odam yo'l bosar");

Aql — nur konsepti ("Ilm — nur, jaholat — zulmat");

Mehnat — boylik manbai konsepti.

4.2. Milliy konseptlar

O'zbek paremiologiyasida asosiy konseptlar:

mehnat, halollik, sabr-qanoat, mehr-shafqat, oilaparastlik.²

5. Paremiologik birliklarning madaniy-etnologik talqini

Maqollar xalqning mentaliteti, qadriyati, ijtimoiy munosabatlari haqida boy ma'lumot beradi. Masalan:

Oila qadri — "Ona — mehr bulog'i, ota — tayanchiq".

Mehmondo'stlik — "Mehmon kelsa — to'y".

Mehnat qadri — "Mehnat qilgan — rohat topar".

6. Paremiologik birliklarning nutqdagi pragmatik vazifalari

Paremiologik birliklar nutqda quyidagi funksiyalarni bajaradi:

Didaktik funksiya — o'qit berish;

² Abduazizov. A. O'zbek tilida paremiologiya masalalari. — Toshkent: fan, 2012.

Baholovchi funksiya – shaxs yoki holatga munosabat bildirish;

Argumentativ funksiya – fikrni kuchaytirish;

Emotsional funksiya – nutqqa ta'sirchanlik berish.³

7. Tarjima jarayonidagi muammolar

Maqollarning tarjimasida madaniy tafovut, semantik moslik, metaforaning qayta berilishi kabi muammolar mavjud.

7.1. Tarjima usullari

To'liq ekvivalent topish;

Qisman mos tarjima;

Izohli tarjima;

Funktsional ekvivalent.

8. Paremiologik birliklarning zamonaviy tilshunoslikdagi o'rni

Bugungi kunda paremiologiya kognitiv-lingvokulturologik tadqiqotlar markazida turadi, chunki har bir maqol — xalq tafakkurining konseptual modeli.⁴

Xulosa

Paremiologik birliklar xalq tafkurrining konsentratsiyalashgan ko'rinishi bo'lib, ular nafaqat tilning semantik boyligini, balki milliy madaniyat, qadriyatlar, dunyoqarashning asosiy konseptlarini aks ettiradi.

³ Akhmedov. M. Maqol va matallar lingvopoetikasi. – Toshkent: universitet, 2008.

⁴ Қайюмов. М. Ўзбек халқ мақоллари. – Тошкент: адабиёт ва санъат, 1985

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abduazizov. A. O'zbek tilida paremiologiya masalalari. – Toshkent: fan, 2012.
2. Akhmedov. M. Maqol va matallar lingvopoetikasi. – Toshkent: universitet, 2008.
3. Qayumov. M. Ўзбек халқ мақоллари. – Тошкент: адабиёт ва санъат, 1985.
4. Rasulov. P. Premiologiya asoslari. – Samarqand: ziyo, 2010.